

УДК 94(477)+116

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-1162-1171](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-1162-1171)

Костючок Петро Леонтійович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри етнології і археології, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 59-61-87, <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

СПРОБИ ПРИЄДНАННЯ ЛЕМКІВЩИНИ ДО ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Анотація. Закінчення Великої війни та колапс Австро-Угорської монархії прискорили політизацію і соборницькі прагнення українського населення Карпатського регіону, уможливили державотворчі процеси, водночас активізували претензії та боротьбу нових держав за приєднання до свого складу українських земель. Трансформаційні зміни у Центральній та Східній Європі закріплені були на Паризькій мирній конференції (1919–1920), яка створила нову систему міжнародних відносин. Особливе значення у контексті цих подій займало українство Лемківщини, яке здійснювало власний вибір національного ототожнення, державної приналежності.

Зазначено, що діяльність у 1918–1919 рр. самоврядних народних рад на Гуцульщині, Пряшівщині, Лемківщині, Бойківщині, Закарпатті, відображає зростання, утвердження та збереження власної національної самоідентичності, практику активної участі, залученості у трансформаційні процеси українського населення, національний поступ у цілому. Периферійна територія інтенсивно долучалася до державотворення. Місцеві еліти та населення здійснювали пошук оптимального варіанту для майбутнього Лемківщини, зокрема щодо входження цієї території до складу Чехословацької Республіки. Проаналізовано позиції таких відомих політичних діячів як А. Кусака, А. Бескида, О. Невицького. Зокрема, активною та цілеспрямованою була діяльність правника, політичного діяча, делегата Паризької мирної конференції від Закарпаття А. Бескида, який у травні 1919 р. очолив Центральну руську народну раду, що виникла як об'єднання Старо-Любовнянсько-Пряшівської, Ужгородської, Свалявської, Сигетської і Хустської народних рад. Ця рада оголосила про добровільне входження Закарпаття до складу ЧСР.

На основі архівних джерел наведено факти антипольської, антиугорської агітації на Лемківщині, простежено впливи та тенденції національно-визвольних змагань. Багатоманітність напрямків визвольного руху була специфічною рисою розвитку регіону, викликом для політичних сил.

Ключові слова: Карпатський регіон, Чехословацька Республіка, А. Бескид, Лемківщина, національна консолідація, національна ідентичність.

Kostyuchok Petro Leontiyovych candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Ethnology and Archaeology, faculty of history, political science and international relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko St. Ivano-Frankivsk, 76018, tel.: (0342) 59-61-87, [https// orcid.org/0000-0001-8719-8723](https://orcid.org/0000-0001-8719-8723)

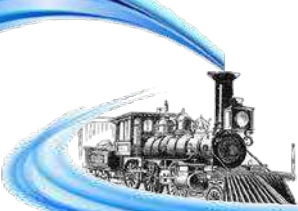
ATTEMPTS TO ACCESS THE COUNTRY OF LEMKIVO TO THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC

Abstract. The end of the Great War and the collapse of the Austro-Hungarian monarchy accelerated the politicization and conciliar aspirations of the Ukrainian population of the Carpathian region, enabled state-building processes, and at the same time intensified the claims and struggle of the new state to join its Ukrainian lands. The transformational changes in Central and Eastern Europe were cemented at the Paris Peace Conference (1919–1920), which created a new system of international relations. In the context of these events, the Ukrainianness of Lemkivshchyna, which was its own choice of national identification and state belonging, was of particular importance.

It is noted that the activities of the self-governing people's councils in Hutsul Oblast, Pryashiv Oblast, Lemkiv Oblast, Boykiv Oblast, Zakarpattia in 1918–1919 reflect the growth, establishment and preservation of one's own national self-identity, the practice of active participation, involvement in the transformational processes of the Ukrainian population, national progress as a whole. The peripheral territory was intensively involved in state formation. Local elites and the population searched for the best option for the future of Lemkivshchyna, in particular regarding the inclusion of this territory in the Czechoslovak Republic. The positions of such well-known political figures as A. Kusak, A. Beskid, O. Nevytskyi are analyzed.

In particular, the activity of lawyer, politician, delegate of the Paris Peace Conference from Transcarpathia A. Beskid, who in May 1919 headed the Central Russian People's Council, which arose as a union of Staro-Lyubovnyansko-Pryashivska, Uzhgorod, Svalyavska, People's Councils of Szygeta and Khust. This council announced the voluntary entry of Transcarpathia into the Czechoslovak Republic.

On the basis of archival sources, the facts of anti-Polish and anti-Hungarian agitation in Lemkivshchyna are given, the influences and trends of national liberation struggles are traced. The diversity of directions of the liberation movement was a specific feature of the development of the region, a challenge for political forces.

Keywords: Carpathian region, Czechoslovak Republic, A. Beskid, Lemkivshchyna, national consolidation, national identity.

Постановка проблеми. Події Української революції 1917–1921 рр. та завершення Першої світової війни мали важливе значення для Карпатського регіону. Активізація національних почуттів серед населення, зростання українських настроїв зумовили збільшення політичної консолідації населення навколо ідеї державотворення та формування національних органів влади.

Наприкінці жовтня-листопада 1918 р. на території імперії Габсбургів з'явилися новостворені держави, формування кордонів яких було закріплено на Паризькій мирній конференції. «Миротворці ліквідували збанкрутілі імперії та створили нові країни» [1], «особи, які приймали рішення в Парижі, керувалися своїм баченням справедливої Європи та дотримувались нечіткого та суперечливого принципу самовизначення, визначаючи макет європейського континенту зі зміненими державними кордонами» [2]. Президент Чехословацької Республіки Т. Масарик, назвав Паризьку мирну конференцію «лабораторією, побудованою на величезному кладовищі» [3].

Вихід з війни, як довготривалий та багатогранний процес (завершення боїв, повернення полонених, укладення мирних договорів, траур, повторне привласнення середовища, яке гарантує нормальне функціонування держави), найгостріше відчувався на територіях Центрально-Східної Європи, які «очікували на остаточний кордон і, отже, на остаточне громадянство» [4].

Сучасні західні історики наголошують на важливості народного тиску на Паризьку мирну конференцію. Якщо політичні представники народів зважали на альянсні ігри, довгострокові стратегії, то населення демонструвало небажання йти на компроміс і віддавати перевагу здобуткам [5]. На думку французької дослідниці І. Девйон, «люди також окреслювали кордони» [6].

У Карпатському регіоні, як на палімпсесті, на якому написано два або більше послідовних текстів, кожен з яких стерто, щоб звільнити місце для наступного, змінювалися кордони, виникали нові держави, українське населення боролось за власну державність, виявляло національну ідентичність.

Українці Карпатського регіону в умовах закінчення війни, розпаду Австро-Угорської монархії, реконфігурації світу, національно-визвольних змагань отримали новий досвід солідаризації та інституалізації. Прикладом цього слугувало творення та діяльність народних рад. Упродовж 1918–1919 рр. на території Карпатського регіону виникли самоврядні народні ради на Гуцульщині, Пряшівщині, Лемківщині, Бойківщині, Закарпатті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність народних рад на Лемківщині відображена у працях таких науковців як М. Вегеш, С. Віднянський, М. Мушинка, В. Шандор, І. Любчик.

Мета статті – дослідження спроб приєднання Лемківщини до Чехословацької Республіки.

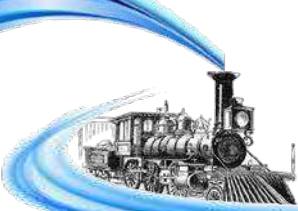
Виклад основного матеріалу. Прешовський хронік Б. Кляйн-Тесноскальський восени 1918 р. писав, що «шариське населення в 70 відсотках словацьке і русинське притримувалися твердо своєї національності, але без лідерів - не зголошувалося до слова, було лише [...] масою. Не мало ініціативи. І в містах панував ворожий дух» [7].

Характерні ознаки невизначеності прослідковувалися на території Карпатської Русі: непослідовність політичних кроків, протиріччя поглядів та орієнтацій. Природньо на це впливали процеси зовнішнього (Паризька мирна конференція) та внутрішнього тисків. З військовою окупацією теренів Карпатської Русі серед місцевого політикуму посилювалася чехофільська орієнтація.

23 січня 1919 р. адвокатський кандидат з Сяноку А. Гагатко, нотаріальний кандидат з Сяноку А. Волошинович, юрист з Лупкова М. Градец у відділі полковника Шьобла висловили бажання бути приєднаними до Чехословацької Республіки: «Область народу, який живе на північних карпатських відрогах між ріками Ослава і Попрад і на півночі до залізниці Новий Сонч-Сянок» [8].

У квітні 1919 р. А. Кусак висловив карпаторуські ідеї. Згідно його переконань у Карпатській Русі не було ні українців, не русинів, були карпатороси, які прагнули ними залишатися. Саме вони шукають в чеській державі на основі повної народної і церковної автономії захист проти поляків, мадярів і українців і думають про відродження русько-слов'янської спільноти [9].

Така політична невизначеність місцевих лідерів національного руху впливала на настрої серед населення. Так, після ухвали Ради в Прешові від 7 січня 1919 р. про злуку Підкарпатської Русі з Чехословацькою республікою Раду засипано протестами проти злуки з ЧСР. Було ухвалено скликати збори на 14 січня 1919 р. для з'ясування справи. Провідник Ради о. О. Невицький представив недвозначно виявлену досі волю українців Закарпаття, вказавши на те, що А. Бескида висилала до Парижу Прага. Він запропонував до ухвали проклямацію до народу, в якій, між іншим сказано: «Руська Народна Рада2 собравшася в Пряшові, узнавши правдиву волю цілого карпатського народа, торжественно оголошує перед цілим світом, що руський народ, жиючий по обох сторонах Карпат от Дунайця і Попрада аж по Тису, соединяється з Київською Українською Державою, Карпатська Русь подає в днешній день руку браттям своїм із Галича та Буковини, соединеним уже з матірю руських городов: со славним Київом. Най українська земля станесе от нині і нашою; най наші Карпати стануться нині твердинею на Заході для нашої великої, общей держави!» [10].

У вирі політичної невизначеності Пряшівська Карпаторуська Народна Рада 31 січня 1919 р. проголосила себе єдиною законною представницею руського народу на території північних комітатів Угорщини та південних частин політичних округів Галичини з містами Новий Торг, Новий Сонч, Грибів, Горлиці, Ясла, Кросно та Ліско.

Поліційна дільниця в Ізбах 2 лютого 1919 р. повідомляла, що місцеве населення є зле налаштоване до чехословаків. Угорський уряд надав для населення Бардіївської округи вагон тютюну і 10 вагонів муки. Проте чехи skonфіскували ці товари, переконуючи людей, що Угорщина надіслала зіпсуті та отруєні [11].

4 лютого 1919 р. делегати західної частини галицької Підкарпатської Русі А. Гагатко з Сяноку, А. Волошинович з Сяноку, М. Градец з Лупкова оприлюднили відозву щодо об'єднання округів Сянок, Кросно, Ясло, Горлиці, Грибів, Новий Сонч в Карпатську Русь, яка «стала би частиною чехословацької держави і вимагає швидке обсадження її чехословацькими військами», оскільки «не схвалюють зусилля українського політичного сепаратизму». Вони відзначали, що «від Сяну до річки Попраду є виставлена нині сталим грубим переслідуванням поляків. В цілій тій області панує в наявності сильна анархія, терор недисциплінованих польських військ». Названі руські жителі північного схилу Карпат являють собою етнографічну тотожність з південними їх братами Угрорусами і розмовляють також на тому ж самому лемківському піднаріччю – говорі [12].

Повноважний представник А. Кусак Карпаторуської Народної ради в Прешові 10 лютого 1919 р. заявив, що центральним органом є тільки КРНР в Прешові. Він вважав, що «Хустська рада існувала просто тимчасово на неокупованих землях як експозитура, нині просто перестала існувати» [13]. Більше того «карпаторуський люд і та малочисельна частина його інтелігенції, тепер залишилася вірна своєму народу і слов'янству» [14].

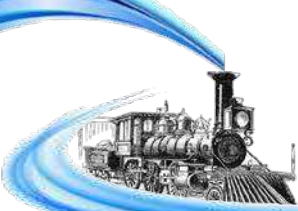
Паралельно до заяв А. Кусака член народної ради в Хусті К. Прокоп мав зустрічі у Празі з головою парламенту Ф. Удржалем і міністром внутрішніх справ А. Швеглою щодо компетенцій і взаємних процесів у місцевих Карпаторуських радах. На них йшла мова про фіктивні народні ради, про звернення і відвідування різних самозваних заступників місцевих організацій до уряду республіки. Було визнано, що КРНР в Прешові є знаним всенародним органом цілої Угорської і Лемківської Русі. «Угорська і Лемківська Русь злиті в Карпатську Русь і її Народна рада Прешовська підпорядкувала собі всі остатні місцеві Ради зокрема Ужгородську і Лемківську і єдина Народна Рада в Хусті утворилася як експозитура». Аби в офіційних промовах влади мова і населення карпаторуське не були визначені як «український» чи «русинський», однак просто для історичної правди і волі національного самовизначення як руський або карпаторуський [15].

А. Бескид, Д. Собін, А. Кусак від КРНР звернулися до міністра Народної оборони ЧСР А. Клофача з тим, що «руське населення Лемківщини просить про допомогу: «Прийміть наш Північно-Карпатський відлом руської гілки як частину угро-руського народного плем'я заселеного на південних стоках Карпат». Бо «руське населення Лемківщини загрожене польськими утисками і польськими звірствами». Вони просили винести питання Лемківщини на конференцію з тим, щоби прилучити її до ЧСР [16].

Зокрема, вони апелювали до польських звірств у Вислоку, просячи надіслати міжнародну комісію Лемківщину [17]. Так, «вночі польські легіонери нападали на сплячих людей, вбивали жінок, старих і дітей і остатніх громадян до табору полонених замореного тифом», безчинства проводили під командуванням капітана Бісецького. Більше того 18 тис. осіб руського населення поляки інтернували в табори у Дембі і Вадовіцах, де вони вмирають з голоду.

19 березня 1919 р. А. Бескид і Д. Вислоцький від КРНР заявили, що вона представник руського народу, який живе в комітатах колишньої Угорщини: Спіш, Гемер, Шариш, Абауй, Земплін, Унг, Берег, Угоча і Мармарош – «були предметом самих безпощадних гонінь і переслідувань зі сторони малярських властей які намагалися за всяку ціну покінчити з руським питанням в межах своєї держави». Тому «наслідком малярських безчинств є повне розоріння руського населення як в моральному, так і матеріальному відношеннях. Народ безграмотний, темний, національно мало свідомий...є на сьогоднішній час самим підходящим матеріалом для різних, небезпечних агітаційних експериментів зі сторони більшовицьких елементів» [18]. Кращими засобами боротьби з цим, на думку КРНР, були наступні «засоби», які по суті були простими вимогами. Серед них допомога бідним селянам посівними матеріалами, зняттями праці, робочою худобою, організація сільськогосподарських товариств по селах, вирішення земельного питання, створення кредитних руських банків в Прешові, Гуменному, Ужгороді, одноразова грошова державна підтримка священиків і вчителів (300 священиків і 400 вчителів), введення автономії і передачу влади в руських комітатах руським чиновникам, в змішаних русько-словацьких округах – чиновники складали би відповідний відсоток до руського населення в даному окрузі, викладання в початкових школах на руській мові, дві руські гімназії в Прешові і Ужгороді, всі оголошення, накази і розпорядження, також як і назви залізничних станцій, вулиць будуть на руській мові, використання біло-червоного руського прапору. Цікавим моментом у вимогах КРНР було те, що «платню для всіх чиновників і всіх священиків має заплатити чехословацький уряд, а не малярський», мав «переслати її в КРНР для поділу» [19].

21 березня 1919 р. у телеграмі до президента від Руської Ради Лемківщини, яку підписали д-р Собін, Віслоцький, Гагатко, Андрейко, Волошинович, Габріїл, Карел, Полошінович, Хілак, Петернік, Гал, просили приєднати Лемківщину до карпатської частини ЧСР [20].

Д-р С. Сабов від імені КРНР в Ужгороді вимагав такі межі: пункт, від якого р. Дунаєць переходить кордон до Галичини південним напрямом до гори Магура, звідти на південний схід до витоків річки Ториси (південніше від села Торіска), а потім по долині річки Ториси аж до Прешова (Пряшево), від Прешова лінія на південний захід (Шоварські гори) до межі земплінської столиці (в напрямі на Банське) і звідти західною межею земплінської жупи аж до Нового места (Уйгел) звідти кордон нашої республіки до Угорщини, встановлена мирною конференцією буде слугувати на сьогодні за межі Карпатської Русі [21].

А. Бескид пропонував, щоби до автономної карпаторуської землі був приєднаний зі спішської столиці Любовлянський округ і ціла столиця шариська, далі столиця землінська, ужоцька (Уг), столиця Берег, Угоча і Марамарошський Сигот. На думку А. Бескида на всій території історичної землі Карпатської Русі, а саме в столицях спішській, гемерській і абауйській мав бути проведений плебісцит під контролем нейтральної комісії [22].

А. Бескид був членом делегації ЧСР на мирних переговорах в Парижі. Він виступав як голова ЦКРНР в Прешові, «яка за його твердженнями підтримувалася всіма виниклими остатніми після перевороту місцевими народними радами, зокрема Ужгородською» [23]. Один з членів ЦКРНР д-р Чайковський стверджував, що він не має права говорити іменем усіх карпатських русинів, оскільки є мала частина його приятелів.

5 березня 1919 р. у Флоринці у обійсті господаря Махча відбулися збори русинів (лемків). На ньому були В. І Я. Качмарчики з Полян Грибівського повіту. Згідно подання С. Куланди з Лалової Новосандецького повіту, схилили аби усі гміни Лемківщини відмовили сплачувати податки для польського уряду. С. Куланда твердив, що 9 березня мало відбутися згромадження в Брунарах Грибівського повіту, а остатнє згромадження 16 березня 1919 р. у Криниця Новосандецького повіту, на якому має бути рішення наради з метою відокремлення Лемківщини від Польщі.

2 квітня 1919 р. Рада міністрів апелювала до В. Шробара з проханням, щоб народність Карпато-Русі мусить бути захищена і збережена, що має бути унеможливлений вплив і агітація іноземних елементів [24].

14 квітня 1919 р. А. Бескид від імені Карпатської РНР звернувся до прем'єр-міністра ЧСР, наголошуючи на тому, що на зайнятій території живе приблизно 300 тис. руського населення: в жупах Гемер мешкало 4,5 тис. русинів, Абауці – 21 тис., Спіші – 23 тис., Шариші – 60 тис., Земпліні – 104 тис., Унг – 84 тис.

Для А. Бескида «найкращим доказом є живе руське слово і руський східний обряд церковний. Під час пробудження і здруження народів, природні права нашого руського народу були потоптані на його же землі» [25].

А. Бескид у своєму зверненні наголошував, що «мадяри рахувались з існуванням руського елемента на цій території і визнавали за ним хоч мадярські, але все-таки які-небудь права. Мадяри визнавали право самоуправління в справах церковних і шкільних» [26]. Тому «ми раділи, що тепер будемо могли зажити своїм руським життям, що права національного розвитку Карпато-русів забезпечені. Але ми сильно розчарувались... Не лише ми, але і східні словаки, які тільки ословачені, краще сказати латинізовані руські». У цій ситуації «словацьке міністерство вислало до нас людей, які зовсім нас не розуміють, які місцевого народу не знають. Вони турбують нас, переслідують, погрожують нам, словом не визнають взагалі на цих територіях руського елемента, тільки словацький» [27].

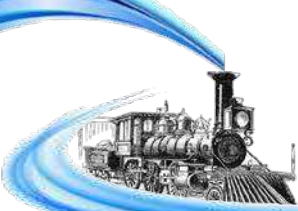
А. Бескид акцентував увагу на тому, що своєю «недолугою шовіністичною агітацією та діяльністю... налаштували проти себе не тільки руське населення і руську інтелігенцію, але і благородних словаків», «агітатори неурівноважені люди», «тепер приходиться переносити гоніння, які переважають мадярські». «Ще ми не з'єднані, ще існує тільки демаркаційна лінія, а вже починаються переслідування!». Тому «рішуче виражаються і офіційно пишуть по своїм газетам, що тут руський народ не існує, а виключно словацький!» [28].

8-9 травня 1919 р. відбулося об'єднання Пряшівської, Ужгородської і Хустської Рад в Руську Центральну Раду, яка прийняла спільне рішення про входження Підкарпатської Русі до ЧСР на федеративних засадах. У прийнятій резолюції зазначалося: «Центральна Руська Народна Рада прилюдно заявляє, що від імені всього народу вона цілковито підтримує ухвалу американської угро-русинської ради про об'єднання з чехословацьким народом на основі повної національної автономії» [29].

Висновки. Таким чином, Карпатський регіон у 1918–1919 рр. був територією, на якій конкурували різні державні проекти, поширювались національні наративи, посилювався український рух, конструювалася українська національна ідентичність, втілювались ідеї державотворення.

Література:

1. MacMillan M. Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War. 2003. 574 p.
2. Macmillan M. Paris, 1919: Six Months that Changed the World. 2001. 624 p.
3. Smith, Leonard V. Introduction: The Riddles of Sovereignty at the Paris Peace Conference', *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919, The Greater War* (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, 22 Mar. 2018), <https://doi.org/10.1093/oso/9780199677177.003.0001>,

4. Davion I. Les sorties de guerre en Europe centre-orientale (1918- 1921) : comment les peuples ont eux aussi tracé les frontières. *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 2018/3 (N°129-130), pages 35 à 41 DOI10.3917/mate.129.0035
5. Davion I. Les sorties de guerre en Europe centre-orientale (1918- 1921) : comment les peuples ont eux aussi tracé les frontières. *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 2018/3 (N°129-130), pages 35 à 41 DOI10.3917/mate.129.0035
6. Davion I. Les sorties de guerre en Europe centre-orientale (1918- 1921) : comment les peuples ont eux aussi tracé les frontières. *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 2018/3 (N°129-130), pages 35 à 41 DOI10.3917/mate.129.0035
7. Švorc P. Mierová konferencia v Paríži a krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (rok 1919). Bratislava, Vojenský historický ústav 2010. *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc.* Bratislava, Vojenský historický ústav 2010. S. 103-119.
8. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
9. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
10. Химинець Ю. Закарпаття – земля Української держави: Нотатки з історії Закарпаття. Ужгород: Карпати, 1991. 343 с.
11. Archiwum Panstwowe w Krakowie – Zespól SPG II. – Sygn.10. («Zgromadzenia za oderwaniem sie Lemkowszyzny od Polski i proklamacja 9 marca 1919 r.»).
12. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
13. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
14. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
15. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
16. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
17. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
18. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
19. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
20. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
21. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
22. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
23. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
24. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.

25. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
26. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
27. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
28. Národní Archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (NAČR, f. PMR), 484, k.217.
29. Болдижар М. Державно-правові аспекти входження Закарпаття до складу Чехословаччини : монографія. Ужгород, 2006. 71 с.

References:

1. MacMillan M. (2003) Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War. 574 p.
2. Macmillan M. (2001) Paris, 1919: Six Months that Changed the World. 624 p.
3. Smith, Leonard V. (2018). Introduction: The Riddles of Sovereignty at the Paris Peace Conference', *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919*, The Greater War (Oxford, 2018; online edn, Oxford Academic, <https://doi.org/10.1093/oso/9780199677177.003.0001>,
4. Davion I. (2018). Les sorties de guerre en Europe centre-orientale (1918- 1921) : comment les peuples ont eux aussi tracé les frontières. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*. N°129-130, 35-41 DOI10.3917/mate.129.0035
5. Švorc P. (2010). Mierová konferencia v Paríži a krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (rok 1919). Bratislava, Vojenský historický ústav 2010. *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc.* Bratislava, Vojenský historický ústav. S. 103-119.
6. Khymynets Yu (1991). Zakarpattia – zemlia Ukrainskoi derzhavy: Notatky z istorii Zakarpattia [Transcarpathia - the land of the Ukrainian state: Notes on the history of Transcarpathia]. Uzhhorod: Karpaty. 343 s. [in Ukrainian].
7. Boldyzhar M. (2006). Derzhavno-pravovi aspekty vkhodzhennia Zakarpattia do skladu Chekhoslovachchyny [State-legal aspects of Transcarpathia's entry into Czechoslovakia]. Uzhhorod. 71 s. [in Ukrainian].